

„V té společnosti to praská...“ Rozhovor s profesorem Ivem Možným¹

"The Society is Cracking..." An Interview with Ivo Možný

Na úvod bych zmínil dvě smutné události z konce léta, kterými byla úmrtí profesorů Petruska a Musila, a zeptal bych se vás jako člověka, který s těmito osobnostmi sdílel jak profesní, tak generační souvislost. Mohl byste říct, o co česká nebo československá sociologie přichází s odchodem těchto postav?

Tady zřetelně dochází ke střídání generací. Když se ty pohřby tak nakumulují, tak je to prostě vidět. Ta generace, ke které také patřím, měla dosti barvitou historii. Ona vykopávala z hrubé sociologii v 60. letech, pak musela přihlížet tomu, jak její dílo přišlo s normalizací prakticky vniveč. Ale nějakým způsobem přežila a znovu budovala sociologii po roce 1989.

Ono to takhle vypadá jednoduše, všechno je samozřejmě vždycky takové. Když se však podíváte na dějiny zblízka, tak jsou daleko členitější, než vypadají v novinových titulcích anebo v interview, kde řeknete tři věty. Protože například v 70. letech se sociologie takovým kradmým způsobem různě nejprve plížila vpřed a potom opatrně postávala.

Víte, mým prvním šéfem byl Josef Solař. Jemu vděčí brněnská sociologie za obnovení v 60. letech. A já jsem mu dělal zástupce. A když k nám vtrhli Rusové, tak se celý národ najednou sjednotil a vypadalo to, že budeme všichni pohromadě a pod tou okupací se neohňeme. Já, poněvadž jsem původem rozhlasák, jsem s ním v této situaci, kdy on byl členem krajského výboru komunistické strany, kde bylo sídlo rezistence, dělal interview. A on v tom interview mimo jiné citoval Dolores Ibárruri, známou španělskou revolucionářku, která pravila: „Budeme bojovat vstojе, budeme bojovat vkleče, budeme bojovat vleže – nikdy se nevzdáme.“ Pak přijel Dubček z Moskvy, naděje zkolabovaly a já jsem to interview měl před publikací. Tak jsem mu říkal: „Josefe, co s tím?“ No a on na to: „No, tak to první dvojе škrtni.“

Takže ona se ta sociologie skutečně rekonstituovala často docela neheroickým nebo pragmatickým způsobem, na který se budou muset podívat historici. Ti lidé, kteří byli aktéry toho, to je ta moje generace, tak prošli zkouškou času a měli ty kvality, které má člověk, jenž prošel řadou protivenství. Měli ovšem též ty nevýhody, které má člověk, jenž prošel řadou protivenství. To znamená, že všichni jsme tím byli poznamenáni. Říkal jsem si, no, my jsme takoví jednoocí králové, protože už nám z těch bojů jako Janu Lucemburskému zůstávalo jen jedno oko. Ale pořád jsme z toho koně nesesedali. Na druhé straně jsme se ovšem zase těšili,

Sociální studia / Social Studies 3/2016. S. 123–126. ISSN 1214-813X.

¹ Rozhovor se uskutečnil v září 2012 pro pořad Sociologické imaginárium vysílaný na studentském rádiu Masarykovy univerzity Radio R.

že přijde generace, která už bude mít pootevřenou cestu do světa, nějaké sociologické učitele. My jsme všichni víceméně autodidakti. Prostě že přijde nová, lepší sociologie.

Pokud bychom ještě na chvíli mohli zůstat v rovině pamětnických vzpomínek a generační reflexe, tak co by byly vaše nejdůležitější nebo nejpodstatnější postřehy o společnosti, ve které žijete a žil jste coby pamětník a současně sociolog? To znamená v rámci oné pozice člověka, který velkou část 20. století zažil na vlastní kůži, ale současně je jeho vnímání plynu dějin poznamenáno sociologickým vzděláním a sociologickou kompetencí.

To je dvojí otázka. Otázka na společnost a na způsob, jakým ji to naše řemeslo reflektuje. Na mé generaci bylo zajímavé to, že šla naprosto zřetelně a nekompromisně po těch nejrelevantnějších problémech. To znamená, že když jí byla z milosti strany a vlády v 60. letech, kdy strana ve své nekonečné moudrosti usoudila, že by zde sociologie přece jen mohla být, tak ona okamžitě, místo aby – jak se očekávalo od vrchnosti – byla ráda a sloužila propagaci myšlenek socialismu, světového míru a bratrství se Sovětským svazem, tak okamžitě otevřela tu základní otázku. Marxismus, marxistické vidění i panství bylo založeno na takové ideologické svaté trojici: to jest, že společnost sestává z dělnictva, rolnictva a pracující inteligence. Z toho se také odvozovalo, že vedoucí úlohu má dělnická třída. A poněvadž si soudruzi pletli proletariát a sekretariát, tak za tu dělnickou třídu považovali sami sebe. A to všechno muselo držet na té svaté trojici. To byl samozřejmě čistě ideologický blábol. A první činem sociologie v té první poúnorové renesanci bylo, že jsme okamžitě otevřeli otázku, jestli je tomu skutečně tak.

A tady je třeba vzpomenout prvního velkého mrtvého z této generace, a tím je Pavel Machonin, který dal dohromady lidi z té generace další, mladší, kteří okamžitě přišli s tím, jestli to náhodou není tak, že tady existuje normální sociální stratifikace. A jakmile na to nahlédnete prizmatem sociální stratifikace, tak vidíte, že všechnen ten třídní boj a vedoucí úloha dělnické třídy a tak dále se najednou ukáží jako ideologické, prázdné klišé.

Takže jsme nebyli v těch 60. letech opatrní. Otvírali jsme prostě to, co jsme považovali za nejrelevantnější. Ale ne pro naše osobní osudy, ale pro to, o čem jsme si mysleli, že na to ta sociologie je. Adorno tehdy pravil, že sociologie je „ta, která převrací kámen, pod nimž se skrývá hmyz světla se štítící“. To je jedno slovo v němčině, prosím. A toto poslání sociologie, to znamená nazývání věcí „pravým jménem“, tak to bylo charakteristické. Dneska pochopitelně můžete nazývat, co chcete, jak chcete. Ale tehdy to znamenalo okamžitě ideologický poplach v mocenském establishmentu a nejprve pohrožení prstem, a pokud to nepomohlo, likvidaci oboru. K tomu znovu došlo v letech 1971, 1972, poněvadž se neosvědčil.

Naše společnost, mám-li teď mluvit o ní, má za sebou dvacet tučných let. Měla se materiálně tak, jak se nikdy předtím neměla, a já si myslím, že se už dlouho mít nebude. A kdoví, jestli vůbec ještě někdy a jestli to bude tato kultura. Zkrátka to byla nádherná doba konjunktury a typické je, že – a to platilo třeba i pro Německo v 80. letech, kdy tam přišly ty tučné krávy po německých čtyřiceti letech hubených – v těchto tučných dobách to mají mladí lidé těžké, protože – jak říká Kundera – panuje nesnesitelná lehkost bytí. Všechno jde, není proti čemu se vymezit, za co bojovat, s čím mít průšvih, když můžete, co chcete, nazvat, jak chcete.

Samozřejmě, to se i různě sociologicky reflektovalo nebo racionalizovalo. Jedním z dokladů reflexe tohoto pocitu je obrovský úspěch Beckovy knížky *Riziková společnost* z roku 1986. Ta generace, co přišla po Němcích, kteří byli bití, šli přes ruské zajetí a vyhrabávali se z trosk, už v 80. letech vlastnila aspoň audyny, když ne mercedesy. Ti němečtí profesori měli samozřejmě za sebou revoltu v 60. letech, kdy se prosazovaly nepokoje, ale od 70. let se začínali habilitovat a poté stáli v čele kateder. A tahle generace najednou nastolila jako problém společnost rizika.

Já jsem zažil třikrát měnový bankrot – když padly prvorepublikové peníze, když padly protektorátní peníze a když padly peníze za Zápotockého měnové reformy. Dvakrát mě pod okny probudila okupační armáda. To je zvláštní pocit, když vám najednou jezdí tanky pod okny. Narodil jsem se do krize. Můj otec dvakrát zbankrotoval. Po takovém delším životě, když mladý muž, který vyrostl v této společnosti, začne mluvit o tom, že žije ve společnosti rizika, tak musím říct: no dovolte, abych se zasmál.

Ale myslím si, že to má vaše generace dobré. Myslím si, že člověk nemusí ani být sociolog, aby cítil, že ty tučné krávy už začínají být nějaké nervózní a kdoví jak to s nimi dopadne. Prostě v té společnosti to praská. To jsem cítil na začátku 60. let, v letech 1962, 1963. A tento pocit mám i teď – že takhle to dál nepůjde. Samozřejmě, jak říkám novinářům, když se mě ptají, co bude a jak bude: pane redaktore, já jsem vědec, ne věstec! Takže samozřejmě, nikdo neví, ale ten pocit, že jsme zase na okraji nějaké dosti hluboké přeměny, ten já mám. A ta společnost rizika s pojištěním v nezaměstnanosti, s nemocenským pojištěním, se vším všudy, až přijdou skutečně trochu zajímavější, dynamičtější, dramatičtější časy, a ta generace, která přichází, budou mít daleko zajímavější náměty k přemýšlení, než je vlastní identita.

Tím se dostáváme k další otázce, která mě zajímá. A ta zní – v čem, v tomto kontextu, vnímáte největší výzvu pro tu přicházející, resp. tu současnou generaci sociologů a socioložek. Protože zjevně půjde o jiné otázky a jiná témata, než tomu bylo v případě vaší generace.

Nejde o jiná témata. Myslím si, že největší výzvou je vymknout se z panujícího habitu. Vy to máte těžké, protože všechno už nějaký klasik řekl. Existuje tu „obtížná možnost soustředění“. Abyste něco udělal, musíte pracovat na jedné věci alespoň šest hodin, ne o moc více, to taky není dobře, a v nepřetržitě řadě dní, dokud nenapíšete aspoň kapitolu. Pak můžete vyjet na hory. Ale pak si zase musíte sednout a každý den od osmi do dvou, od šesti do dvanácti prostě sedět a něco dělat. To znamená: neotevírat emaily, nekonverzovat na facebooku... To je dneska strašně těžké, protože se to přičí habitu, který je dominantní. Takže já si myslím, že osobně pro tuto generaci je výzvou vzepřít se tomuto masovému habitu a dokázat se soustředit na práci. To, na čem bude dělat, je to, o čem jsem mluvil a co se teď vynořuje, ale čert ví, co to bude.

Na závěr bych se zeptal: kdybyste byl dnes v pozici čerstvého maturanta, přihlásil byste se na studium sociologie? A pokud ano, tak proč; a pokud ne, proč ne.

Nevím, jestli bych měl jako čerstvý maturant dost rozumu, abych se na sociologii přihlásil. Ale kdybych měl dost rozumu, tak rozhodně a jednoznačně ano. Myslím si, že nejen ve společnosti se věci zkomplikují, ale že i sociologii čeká nebo už teď je v obtížné době, která je daná právě těmi tlustými kravami. My jsme měli obrovský vrchol zájmu o sociologii v 60. letech, kdy celá Evropa i Amerika, celá poválečná generace najednou zjistila, že tak, jak to je, tak tohleto opravdu ne. Dneska máme výrazný pokles zájmu o sociologii a z celého toho rozhovoru, který jsme tady vedli, je pochopitelné proč. Ale ti, kteří přijdou první, tak ti budou v té první vlně těch věcí, které se vynořují, a budou mít tu šanci, že dostanou první příležitost zformulovat opravdu nové relevantní otázky a najít první pokusné odpovědi.

Roman Vido